

Gospodarski razvoj in porast uslužnostnih dejavnosti

V nekaterih zahodnih državah se danes čedalje bolj širi teorija tako imenovanega »ljidskega« ali »demokratskega« kapitalizma. Bistvo te teorije je v trditvi, da kažejo izkušnje gospodarskega razvoja v zadnjih letih, da proces industrializacije ni vodil k progresivni proletariaciji, temveč da je nasprotno industrijski razvoj terjal povečanje tako imenovanih »terciarnih« oziroma uslužnostnih dejavnosti, iz katerih se ne poraja proletarijat, temveč nov srednji sloj, ki postaja po tej teoriji nosilec novega »ljidskega« kapitalizma. Na podlagi take analize sklepajo o domnevni netočnosti nekaterih Marxovih postavk o družbenem razvoju. Zato se bomo kratko ozrli na te pojave in dogajanja v sodobnem svetu.

Struktura zaposlenosti in gospodarski razvoj

Statistični podatki, ki jih imamo, nedvoumno potrjujejo, da se v procesu gospodarskega razvoja oziroma industrializacije predvsem progresivno zmanjšuje delež kmetijske zaposlenosti, drugič, da se povečuje odstotni delež industrijske zaposlenosti, ki pa ne kompenzira v celoti zmanjšanja na strani kmetijstva, in tretjič, da se zaposlenost na področju raznih vrst uslug povečuje na neki razvojni stopnji hitreje od zaposlenosti na industrijskem področju. Ta razvoj lahko jasno vidimo iz primera industrializacije Avstralije.

Struktura zaposlenosti gospodarsko aktivnega prebivalstva Avstralije

(v % celotne nacionalne zaposlenosti)

Leto:	Kmet.:	Industr.:	Transp.:	Trgov.:
1871	44,2	26,7	3,8	8,2
1881	38,5	29,7	4,5	9,3
1891	31,1	31,1	6,9	12,3
1901	32,8	26,9	7,2	13,1
1911	30,1	28,8	8,2	14,5
1921	25,7	31,3	9,1	14,4
1931	24,4	32,1	8,5	16,7

To vidimo iz naslednje tabele:

(v odstotkih)

Veja gosp. dej.	Egipt 1937:	Japonska 1947:	Italija 1936:	Angl. 1931:
Kmetijstvo in rudarstvo	71	56	49	12
Industrija	8	17	22	35
Trgovina	8	7	9	16
Komunikacije	2	5	4	7
Gradbeništvo	2	4	5	5
Vlada	3	4	5	8
Druge usluge	6	7	6	17

Proces gospodarskega razvoja pomeni predvsem proces povečanja gospodarsko aktivnega gospodarstva v celotnem nacionalnem prebivalstvu. Medtem ko v nerazvitih državah predstavlja gospodarsko aktivno prebivalstvo le 33% nacionalnega prebivalstva, doseže v industrijskih državah in preseže 45%. Ta proces gre v veliki meri na račun »industrializacije« gospodinjstev, to je s pritegovanjem ženske v nacionalni proces proizvodnje in z zamenjavo njenih del v gospodinjstvu (z industrijsko organiziranimi »uslugami« (trgovine, pralnice, pekarnice, konzervna industrija itd.). Medtem ko so predstavljele ženske v Ameriki leta 1870 le 2,2% zaposlenega osebja, so leta 1950 bile zastopane v trgovini že s 34%.

Proces gospodarskega razvoja nadalje pomeni modernizacijo kmetijstva in v tem smislu izločitev »stranskih« kmetijskih aktivnosti v samostojne poklice, ki jih sedaj statistično registrirajo kot »trgovino« ali »transport«, medtem ko so jih prej registrirali kot »kmetijstvo«.

Socialne posledice tega procesa

Osnovno vprašanje, s katerim se je treba ukvarjati, pa ni vprašanje, ali se povečuje zaposlenost na področju uslug ali ne — kajti dejstva neovrgljivo dokazujejo, da se zaposlenost na tem področju mora povečavati, da bi se lahko proces industrializacije razvijal naprej — temveč je osnovno vprašanje, kakšna je razredna struktura tega dela prebivalstva, ki dela na področju uslug.

Te dni stavlja 38.000 delavcev podzemeljske železnice v New Yorku in tako paralizira to največje mesto na svetu. Tako izpodbijajo to teorijo »ljidskega« kapitalizma, po kateri so delavci v teh novih uslužnostnih dejavnostih nosilec »pre-rojenega« kapitalizma, ki se baje ne opira več na bogatega kapitalista, temveč na majhnega človeka z ulice.

Kaže, da je mogoče glede odnosov do procesov v družbi vse prebivalstvo, ki je zaposleno v uslužnostnih dejavnostih razvrstiti v 4 velike kategorije:

Prvo sestavljajo delavci v transportni industriji, ki so pogosto razredno zelo zavedni in vztrajni. To potrjuje primer ameriškega sindikata šoferjev tovornih avtomobilov, ki so nedavno vzdržali boj s senatom in z lastno sindikalno zvezo. V to kategorijo lahko uvrstimo tudi velik del delavcev v trgovini na debelo, kakor tudi delavcev v velikih veleblagovnicah na drobno.

Drugo kategorijo sestavljajo delavci v majhnih uslužnostnih delavnicah (garaže, pralnice, popravilnice, pekarnice itd.). Tudi za to kategorijo ni mogoče reči, da ne bi bila razredno zavedna, čeprav nima tiste udarnosti, ki jo ima delavski razred v veliki moderni industriji.

Proces gospodarskega razvoja nadalje pomeni tudi povečano urbanizacijo. Posledica povečane gospodarske dinamike v krajih industrijskega razvoja je dotok ljudi iz vasi v mesto. Medtem ko je n. pr. v zgodovinskem razvoju ZDA predstavljalo mestno prebivalstvo leta 1900 le 40 odstotkov nacionalnega prebivalstva, a v Angliji 76%, je ta odstotek v letu 1950 narasel v ZDA na 95%, v Angliji pa na 80%. S povečanjem mest pa se je zvečala tudi potreba po mestnem prometu, sanitarnih službah, urbanističnih podjetjih, vodovodu, boljši organizaciji preskrbe in tako dalje.

Sam razvoj industrije vodi do čedalje bolj intenzivne notranje delitve dela. Čeprav vodi tehnološki razvoj do čedalje večjih gospodarskih enot, se te sočasno čedalje bolj specializirajo. Zato je vzajemna povezanost z učinkovitim prometom in komunikacijami prvi pogoj za delovanje takega sistema.

Povečani osebni dohodek — če ne večine — vsaj velikega dela prebivalstva vodi do čedalje večjih zahtev po raznih uslužnostnih dejavnostih luksuza. Poveča se zaposlenost v gledališčih, hotelih, restavracijah, ljudje čedalje več potujejo, ob povečanem avtomobilskem prometu pa je potrebno čedalje več ljudi pri avtomobilskih črpalkah in v garažah.

Končno pa je sam sodobni proces gospodarskega razvoja nujno privedel do vmešavanja države v proizvodni proces. V ZDA se je zaposlenost v javnem sektorju (brez vojaškega) povečala v zadnjih 50 letih šestkrat, v Angliji pa 3,4-krat.

Tretja pa je kategorija tistih uslužnostnih aktivnosti, ki so povezane z manjšo osebno lastnino (preprodajalci avtomobilov, ki jih je na primer v Ameriki 47.000, zakupniki bencinskih postaj, lastniki pekarn in pralnice) in tako imenovani »delavci z belimi ovratniki« (bančni uslužbenci, armada tajnic itd.) pri katerih je že bolj težko govoriti o delavski zavesti.

Končno pa še četrta kategorija: uslužbenci v raznih gospodarskih uradih centralne vlade in lokalnih organov oblasti. Čeprav so njihovi dohodki pogosto celo nižji od dohodkov delavcev, so tipičen primer tiste vrste srednjih slojev, za katero je Marx dejal, da je »smrtno preplašena« in vedno z zmagovalcem v razredni borbi.

Analiza strukture zaposlenosti v uslužnostnih dejavnostih oziroma ugotavljanje mesta, ki ga v procesu družbene proizvodnje zavzemajo delavci v teh gospodarskih vejah, potemtakem kaže, da ne gre za homogen nov razred, ki bi bil sposoben postati nosilec nekakšnega »ljidskega kapitalizma«. Prav nasprotno pojav uslužnostnih dejavnosti kaže, da mora kapitalizem v procesu gospodarskega razvoja pritegovati v areno gospodarskega in političnega boja tudi tiste dele prebivalstva, ki so doslej ostajali pasivni (medtem ko znaša odstotek gospodarsko aktivnih žensk v Angliji 47% vseh zaposlenih, jih je v ZDA več kakor 33%, v Egiptu pa le 17%). Ta proces ni toliko pomemben zato, ker spreminja značaj srednjih slojev, kolikor potem, ker povečuje absolutno in relativno število neposrednih in posrednih proizvajalcev.

Janez Stanovnik.